

MAŁGORZATA ZIEMSKA

córka Tadeusza Marcinkowskiego

Zielona Góra

Skarby wołyńskiej kolekcji (o kartach pocztowych ze zbiorów Tadeusza Marcinkowskiego). Część 2 – okres I wojny światowej

I wojna światowa, która niosła śmierć i zniszczenie, paradoksalnie przyczyniła się do wzrostu ilości kart pocztowych z widokami Wołynia. Wydawali je wspomniani już miejscowi wydawcy i nakładcy. W Łucku kontynuowali swoją pracę G. Liberman i S. Bonk, ale pojawił się też nowy wydawca – Bäcker, który w 1916 roku opublikował zestaw kart pocztowych z widokami miasta. To między innymi ciekawe ujęcie katedry i dzwonnicy z autobilem na pierwszym planie, jedyny zachowany wizerunek łuckiego magistratu (również z autobilem) czy widok dziedzińca zamkowego. We Włodzimierzu Wołyńskim rozpoczął działalność H. Löw, który wydał cykl kolorowych widokówek, a we współpracy ze Sternem także serię czarno-białą. Pojawiła się też nowa spółka M.R. & Co, publikująca karty pocztowe z Włodzimierza Wołyńskiego i Kowla. W szerokim zakresie włączyli się w proces edycji

pocztówek producenci z zachodu Europy: z Berlina (Aleksander Pfeiffer), Norymbergi (Fryderyk Riegel), Bremy (Paul Malbrich), Wrocławia (Carl Dittmar) czy Hamburga (Knocks & Co). Pocztówki publikowały też księgarnie polowe poszczególnych armii, drukując je zwłaszcza w dwóch dużych wydawnictwach: Dr Trenkler & Co w Lipsku oraz Karla Harbauera w Wiedniu (ze zdjęciami J. Mařika z Pragi). Produkcją pocztówek zajmowały się również inne, mniej znane firmy w Niemczech i Austro-Węgrzech. O ile poczta polowa była bezpłatna dla wojskowych, o tyle ludność cywilna za kupno kart pocztowych musiała płacić. Pieniądze ze sprzedaży widokówek przeznaczano na potrzeby działań wojennych bądź dla wojennych sierot i wdów, o czym informowały zamieszczone napisy. W zbiorze Tadeusza Marcinkowskiego nie brakuje ciekawych pocztówek z tego okresu. To nie tylko tradycyjne, często drukowane już wcześniej, widoki miast. W serii wydanej przez pocztę polową pojawiły się grafiki Juliusa Richtera. Walorami artystycznymi zachwycają malarskie wizje Wołynia, których twórcami byli znani artyści malarze, np. Niemiec Emil Rudolf Weiss czy J. Lehmann. Dla niemieckiego artysty szczególnie intensywny okazał się rok 1917, kiedy został powołany do wojska i krótko służył na Wołyniu. Powstały wtedy dwa ważne cykle: „Wolhynische Typen” („Wołyńskie typy”, seria I i II) oraz „Wolhynische Städtebilder” („Widoki miast Wołynia”, seria II). Pierwszy z nich stanowią pełne uroku, barwne scenki rodzajowe, przedstawiające mieszkańców wołyńskich miejscowości w strojach ludowych: zakutane w grube kozuchy dzieci, kobiety w misternie wyszywanych koszulach i kolorowych chustach na głowach, postacie w charakterystycznych łapciach, żniwiarki, wracające boso z pola, chłopcy grający na fujarkach. Z kolei cykl „Wolhynische Städtebilder” to zarysowane szybkimi pociągnięciami pędzla widoczki wołyńskich miejscowości: kościołów i klasztorów, cerkwi, żydowskich sklepików, cotygodniowych jarmarków, wiejskich chat, przydrożnych cmentarzy czy malowniczych zaułków kresowych miast.

Piękne są również karty pocztowe z pracami J. Lehmana. Malarcka seria, która ukazała się pod hasłem „Wolhynische Städtebilder” („Widoki miast Wołynia”), w jednym z cykli miała jednolitą, zdobioną ornamentem roślinnym ramkę z napisem u góry: „Die Armee Generaloberst Erzherzog Joseph Ferdinand den Witwen und Waisen” („Generał pułkownik Armii arcyksiążę Józef Ferdynand – wdowom i sierotom”) oraz informacją na dole: „Städtebilder aus Wolhynien – Kriegsjahr 1916” („Widoki miast Wołynia – rok wojny 1916”). Pocztówki z obrazami J. Lehmana wydawano w dużej drukarni Edwarda Strache w czeskim Varnsdorfe.

Malarskie obrazy miast – podobnie jak dobre jakościowo kolorowe widokówki – były na Wołyniu pewną nowinką edytor-ską. Miejscowi wydawcy i nakładcy natychmiast zareagowali na to wyzwanie. W obiegu pojawiło się dużo ładnie wydanych, barwnych kart pocztowych, w czym nie ma zasługa Szymona Aszkienazego z Kowla oraz właściciela sklepu z przyborami do pisania S. Gorochońskiego z Łucka, który wydał między innymi ciekawe i rzadkie pocztówki o charakterze obyczajowym, przedstawiające różne profesje mieszkańców miasta (żebracy, handlarze, dorożkarze, powroźnicy) czy interesantów czekających pod Kreiskomando, a na widokówce z ulicą Szosową umieścił przelatujący samolot.

Rozpowszechniane przez księgarnie polowe pocztówki z widokami Wołynia prezentowały tereny, które stały się „teatrem działań wojennych”, pokazywały miejscową ludność – jak ciekawa, drukowana w Berlinie seria o charakterze etnograficznym „Koczeniczy-Wolhynien”, przede wszystkim pełniły jednak ważną rolę informacyjną i propagandową. Rozsyłane po całej Europie donosiły o sukcesach militarnych, na przykład widokówki z Kowla przedstawiały jeńców rosyjskich, ciągnących długą kolumną ulicą. Z fotograficzną wiernością pokazywały toczące się walki, w tym udaną ofensywę pod Łuckiem. Obrazowały zniszczenie wołyńskich miast – jak kolorowa seria z Włodzimierza Wołyńskiego, prezentująca m.in. spaloną ulicę Uściługską. Ilustrowały trudy służby

żołnierskiej, na przykład naprawę zniszczonego mostu w Kowlu, oraz codzienne życie żołnierzy – jak widokówki ze Świdników. Zawierały też krótkie informacje na temat zdobytych miejscowości. Poczтівка z zamkiem Lubarta oraz hasłem „Die Wolhynische Festung Luck” („Wołyńska twierdza Łuck”) na rewersie podaje liczbę mieszkańców Łucka (17 700 osób) w chwili wkroczenia do miasta 31 sierpnia 1915 roku wojsk austriackich oraz wskazuje datę zdobycia Dubna (8 września 1915 roku). Na rewersach kart pocztowych z tego okresu pojawia się korespondencja w niemal wszystkich językach pogrążonej w wojnie Europy: niemieckim, węgierskim, czeskim, słowackim, polskim, rosyjskim, ukraińskim itd. Widokówki wędrują między innymi do: Warszawy, Krakowa, Moskwy, Chemnitz, Berlina, Nordhausen, Pragi, Jiczina, Novego Hradca, Veszprem, Budapesztu, Bad Ischl czy Wiednia. Za sprawą wojny i kart pocztowych z widokami Wołynia o mało znanym regionie, położonym przy granicy Imperium Rosyjskiego, dowiedział się świat.

Kolekcyjnerski rarytas z czasów I wojny światowej stanowią rzadko dziś spotykane widokówki ukraińskie. Wykorzystując konflikt mocarstw centralnych z Rosją, do walki o własne państwo stanął naród ukraiński. W ramach armii austro-węgierskiej prowadzili działania bojowe Ukraińscy Strzelcy Siczowi. Historię wydawanych przez nich kart pocztowych przypomina znany filokartysta z Łucka, Wiktor Litewczuk, który pisze:

W 1916 r. Komisariat Ukraińskich Strzelców Siczowych we Włodzimierzu Wołyńskim własnym kosztem wydał kilka serii kartek pocztowych, a dochód z ich sprzedaży przekazał na rozwój ukraińskich szkół na Wołyniu. Dalszy los tych kartek był tragiczny: w radzieckiej Ukrainie ich posiadaczy wrzucano do więzienia, a same kartki niszczone. Niektóre z tych pocztówek obecnie znajdują się w prywatnych zbiorach filokartystów¹.

1 Wiktor Litewczuk, „*Serce sercu wiadomość przekazuje*”. *Z historii kartek pocztowych. Część 3*, „Monitor Wołyński” 2018, nr 21, s. 8.

W wołyńskiej kolekcji Tadeusza Marcinkowskiego można znaleźć kilka kart pocztowych, wydanych przez Komisariat Ukraińskich Strzelców Siczowych. To między innymi widoki wsi wołyńskiej, wewnątrz cerkwi z nagrobkiem wojewody kijowskiego Adama Kisiela w Niskieniczach czy starego monasteru w Zimnem, a także pocztówki przedstawiające różne typy mieszkańców Wołynia.

Małgorzata Ziemska

1. Kolaż, ukazujący Łuck w okresie I wojny światowej. Na karcie pocztowej w wieniec z dębowych liści w artystyczny sposób wkomponowano aż sześć widoków stolicy Wołynia. To: zamek Lubarta, katedra, baszta zamkowa, główna ulica miasta, kościół ewangelicki oraz Most Kraśnieński. Pocztówkę wydał G. Liberman

2. Scenka rodzajowa z Włodzimierza Wołyńskiego z okresu walk o miasto w czasie I wojny światowej – wozivoda nabiera wodę do gaszenia pożarów z miejskiego ujęcia na ulicy Katedralnej. Kartę pocztową z napisami w języku niemieckim i węgierskim wydali Low & Stern z Włodzimierza Wołyńskiego. Została wydrukowana w Wiedniu. Z frontu wołyńskiego wysłano ją na Węgry

3. Kościół ewangelicki w Łucku. Społeczność niemiecka na Wołyniu była dość liczna. Początki niemieckiego osadnictwa sięgają końca XVIII w., kiedy polscy magnaci do karczowania lasów sprowadzili drwali z Prus Wschodnich oraz Śląska Cieszyńskiego. Na początku XIX w. pojawili się emigranci z Królestwa. Właściwa kolonizacja niemiecka rozpoczęła się jednak dopiero po Powstaniu Styczniowym. W czasie I wojny światowej w Łucku, obok wydawców i nakładców narodowości żydowskiej, rozpoczął publikowanie kart pocztowych nowy wydawca – Bäcker

4. Łuck. Gimnazjum żeńskie. Na karcie pocztowej, która ukazała się w 1916 r. nakładem łuckiego wydawcy Bäckera, godna upamiętnienia ciekawostka na wołyńskich drogach – towarzystwo w samochodzie. Motyw samochodu pojawia się również na innych pocztówkach Bäckera, na przykład na widokówce z kościołem rzymskokatolickim czy na kartce, przedstawiającej ulicę Główną. Co ważne – na każdej ze wspomnianych kart pocztowych zafascynowany nowinkami technicznymi wydawca prezentuje inny model samochodu

5. Karta pocztowa o charakterze propagandowym, ilustrująca zwycięstwa odnoszone w czasie I wojny światowej przez armię austro-węgierską – tu jeńcy rosyjscy ciągnący długą kolumną ulicami Kowla. Poczta wydana w Berlinie

6. Ulica Łucka w Kowlu. Widokówka z okresu I wojny światowej. Na koniach i przy sklepie żołnierze niemieccy w charakterystycznych pikielhaubach. Karta pocztowa opublikowana przez Wydawnictwo A. Pfeifferra w Berlinie

7. Strategiczny węzeł kolejowy na Wołyniu – dworzec w Kowlu, później zniszczony w trakcie działań wojennych. Karta pocztowa wydrukowana przez Wydawnictwo Fr. Riegla w Norymberdze

8. Ulica w Kowlu. Na pierwszym planie po lewej flaga zwycięskiej armii. Pocztówkę opublikował właściciel dużego wrocławskiego wydawnictwa, Carl Dittmar

9. Karta pocztowa z okresu I wojny światowej, przedstawiająca Gimnazjum Męskie w Kowlu zamienione na lazaret wojskowy. Widokówka wydana przez duże wydawnictwo Dr Trankler & Co z Lipska, dzięki któremu w tym okresie ukazało się wiele pocztówek z widokami Wołynia

10. Widokówkę z kowelskim pejzażem znad kanału Turii opublikował właściciel wydawnictwa w Wiedniu oraz w Lipsku, Karl Harbauer – w okresie I wojny światowej prawdziwy potentat w druku kart pocztowych, przedstawiających fotograficzne bądź malarskie widoki Wołynia. Wydane przez niego pocztówki zdobiły zdjęcia czeskiego fotografa F.J. Marika, ale także dzieła znakomitego niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa (serie „Wolhynische Stadtebilder” i „Wolhynische Typen”)

11. Wojsko w oczekiwaniu na transport na dworcu kolejowym w Hołobach. Wydawca karty pocztowej nieznany

12. Wojsko długą kolumną wozów ciągnące główną ulicą Łucka. Kartę pocztową wydał G. Liberman

13. Dzieci z Hrywiatki w gminie Powursk w powiecie kowelskim. Kartę pocztową wydano w czasie I wojny światowej w Berlinie. Seria o charakterze etnograficznym pod hasłem „Koczeniczny – Wolhynien” prezentuje rdzennych mieszkańców Wołnyia

14. Karta pocztowa z wydanej w czasie I wojny światowej w Berlinie serii „Koczeniczny – Wolhynien”, ukazującej rdzennych mieszkańców Wołnyia

15. Włodzimierz Wołyński. Plac Cesarza Franciszka Józefa (dawniej Cesarza Aleksandra). W okresie I wojny światowej tereny Wołynia przechodziły z rąk do rąk, a ważne place i ulice zmieniały swoje nazwy, zależnie od armii, która właśnie zajmowała miasto. Wydawca karty pocztowej nieznan

16. Przejazd wojska ulicą Kowelską we Włodzimierzu Wołyńskim w czasie I wojny światowej. Wydawca nieznan

17. Zniszczony przez działania wojenne fragment ulicy Uściługskiej we Włodzimierzu Wołyńskim. Wydawca nieznany

18. Sprzątanie po ostrzale ulicy Uściługskiej we Włodzimierzu Wołyńskim. Wydawca karty pocztowej nieznany

19. Karta pocztowa z 1917 r. z serii „Wolhynische Städtebilder” („Widoki wołyńskich miast”) z obrazami pędzla niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa. Druk. Karl Harbauer, Wiedeń. Na pocztówce hasło w języku polskim: „Niechże Ci widok sióła, nie zasłania kościoła”

20. Karta pocztowa z wydanej w 1917 r. serii „Wolhynische Städtebilder” („Widoki wołyńskich miast”) z obrazami pędzla niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa. Druk. Karl Harbauer, Wiedeń

21. Karta pocztowa z 1917 r. z serii „Wolhynische Städtebilder” („Widoki wołyńskich miast”) z obrazami pędzla niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa. Druk. Karl Harbauer, Wiedeń

22. Cmentarz przy kościele katolickim. Karta pocztowa z 1917 r. z serii „Wolhynische Städtebilder” („Widoki wołyńskich miast”) z obrazami pędzla niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa. Druk. Karl Harbauer, Wiedeń

23. Żydowski kirkut na Wołyniu. Karta pocztowa z 1917 r. z serii „Wolhynische Städtebilder” („Widoki wołyńskich miast”) z obrazami pędzla niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa

24. Karta pocztowa z 1917 r. z serii „Wolhynische Typen” („Typy mieszkańców Wołynia”) z obrazami pędzla niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa. Druk. Karl Harbauer, Wiedeń

25. Karta pocztowa z 1917 r. z serii „Wolhynische Typen” („Typy mieszkańców Wołynia”) z obrazami pędzla niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa. Druk. Karl Harbauer, Wiedeń

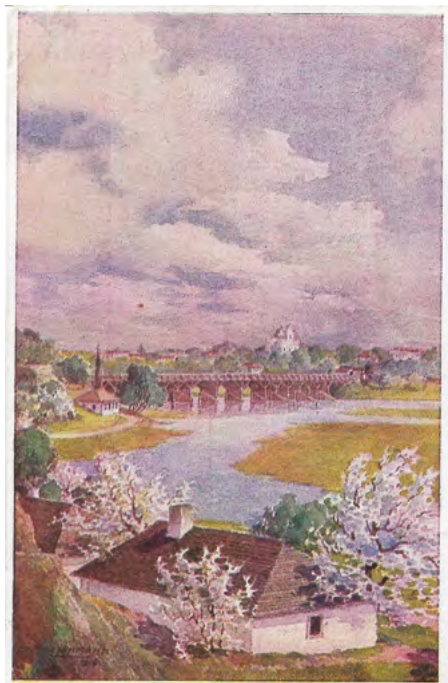
26. Karta pocztowa z 1917 r. z serii „Wolhynische Typen” („Typy mieszkańców Wołynia”) z obrazami pędzla niemieckiego malarza Emila Rudolfa Weissa. Druk. Karl Harbauer, Wiedeń

27. Karta pocztowa z serii „Wolhynische Städtebilder” („Widoki wołyńskich miast”) z namalowanym przez J. Lehmana widokiem Łucka. Druk widokówki Edward Strache, Warnsdorf

28. Wydana w 1916 r. pocztówka z serii „Wolhynien Städtebilder”. Na karcie pocztowej pejzaż Łucka pędzla J. Lehmana. Druk widokówki – Edward Strache, Warnsdorf

29. Widok Łucka od strony Kraśnego. W oddali Most Kraśnieński. Pocztówkę z serii „Wolhynische Städtebilder” z namalowanym przez J. Lehmanna pejzażem Łucka opublikowano w drukarni Edwarda Strache w czeskim Warnsdorfie

30. Kościół rzymskokatolicki w Kowlu. Karta pocztowa ukazała się staraniem właściciela sklepu z materiałami piśmienniczymi, Szymona Aszkienazego, pierwszego wydawcy kolorowych kart pocztowych w Kowlu

31. Gimnazjum Żeńskie. Wyd. Szymon Aszkienazy, Kowel

32. Pomnik Wojny Napoleńskiej.
Wyd. Szymon Aszkienazy, Kowel

33. Karta pocztowa o charakterze obyczajowym, ukazująca różne typy i zawody mieszkańców Łucka (żebracy, handlarze, dorożkarze, powroźnicy). Pocztówkę opublikował S. Gorochowski, który w okresie I wojny światowej był wydawcą najładniejszych i najciekawszych kolorowych kart pocztowych w Łucku

34. Karta pocztowa o charakterze reportażowym, przedstawiająca interesantów, czekających pod Kreiskomando w Łucku. Wyd. S. Gorochowski, Łuck

35. Łuck. Ulica Szosowa. Ciekawa karta pocztowa z przelatującym aeroplanem.
Wyd. S. Gorochowski, Łuck

36. Karta pocztowa o charakterze propagandowym z okresu I wojny światowej, informująca o zajęciu 31 sierpnia 1915 r. twierdzy Łuck

37. Pamiątkowe zdjęcie zwycięzców pod zamkiem Lubartowa. Wydawca karty pocztowej nieznany

38. Świdniki. Poczta ukazuje codzienne życie żołnierzy na froncie wschodnim. Karta wydana przez Paula Voigta z Lipska

39. Krywin 1916–1917. Pożegnanie towarzyszy broni, poległych w trakcie działań wojennych, na cmentarzu w Krywinie. Wydawca nieznany

40. Stary monastyr zbudowany w X w. w Zimnem koło Włodzimierza Wołyńskiego. Seria I, cz. 5. Widokówka wydana nakładem Komisariatu Ukraińskich Strzelców Siczowych we Włodzimierzu Wołyńskim (w okresie I wojny światowej Ukraińcy w ramach armii austro-węgierskiej rozpoczęli walkę o własne państwo). Dochód ze sprzedaży karty pocztowej przeznaczony na ukraińskie szkoły na Wołyniu

41. Typy mieszkańców Wołyńia – Poleszycy. Seria II, nr 12. Karta pocztowa wydana przez Narodowy Komisariat Ukraińskich Strzelców Siczowych we Włodzimierzu Wołyńskim. Dochód ze sprzedaży pocztówki przeznaczony na ukraińskie szkoły na Wołyńiu